

T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

0907 - BY - 86 - 008 - 013

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

III

PEYGAMBERİN DİĞER İNSANLARDAN FARKI :

V A H İ Y

Dr. Habil ŞENTÜRK

İslâma göre peygamber de bir insan olduğu için her insan gibi o da, yer, içer, dünya işleri ile meşgul olur, birtakım duygu, düşünce ve istekleri vardır. Şu âyet konunun özünü oluşturmaktadır: «De ki: Ben de sizin gibi bir insanım, ancak bana vahyolunuyor.»⁽¹⁾

Öyleyse önce normal insanın durumunu gözden geçirelim:

İnsanoğlu, doğuştan getirdiği (verâset) potansiyel güçle sonradan edindiği tecrübelerin (çevre) zamanla gelişmesi sonucu bir şahsiyet oluşturur. Doğuştan getirdiği istidatlar çevre tesirlerine açık durumdadır. O acıkmayı, susamayı, işitmeyi, görmeyi, düşünmeyi, duygulanmayı vs. öğrenmez. Ancak acıktığında gıda almayı, susadığında su içmeyi, işittiğinin ne olduğunu, nasıl düşündüğünü ve niçin uygulandığını hayatın çeşitli dönemlerinde öğrenir, şahsiyetini tamamlar.⁽²⁾

Sosyal bir ortamda yaşayan insan, kendisiyle olduğu kadar toplumla da uyum içinde olmak durumundadır. Çünkü bu psikolojik ve sosyal yönden dengeli bir hayatın gereğidir.⁽³⁾ Gene hayata intibâk mekanizması (U-O-T)⁽⁴⁾ içinde kişinin kendisinde ve çevresinde olup bitenden haberdar olmasını sağlayan duyu organları vardır.⁽⁵⁾ Fakat bu organların alma gücü sınırlıdır. Bu sebeble insan tabiattaki her olaydan haberdar olamaz. Sözgelisi bir kulağın veya gözüün duyum eşiği vardır; kulak belli frekanstaki sesi işitir, göz de belli dalga uzunluğundaki ışığı görebilir.⁽⁶⁾ Aslında bu sınırlı imkanlara sahip olma konusunda da insanlar birbirinden

(1) K : 18 (el-Kehf), 110; 41 (Fussilet), 6.

(2) Erdoğan Fırat, Şahsiyet Gelişiminde Tevbenin Fonksiyonu, s. 54.

(3) Tuncel Altinköprü, Şahsiyet Analizi, s. 8.

(4) (U-O-T) : Uyarıcı - Organizma - Tepki.

(5) Norman L. Munn, Psikoloji, II, 157.

(6) Duyum eşiği, kulak için 20 - 20.000 frekans arasındaki seslerin işitilmesi; göz içinse 400 - 700 milimikron dalga uzunluğundaki ışığın görülmesi şeklindedir. Fazla bilgi için bk.: N. L. Munn, a.g.e., II, 204 vd., 241 vd.

farklıdır. Biri diğerinden daha güçlü, daha zekî, daha hassas olabilir. Meselâ: «Birkısım insanlar eşya ve olaylar karşısında hiçbir şey idrâk etmedikleri halde, diğer birkısmı ses ayrılıklarını, birkısmı renklerin dalgalarını, birkısmı da lezzet ve koku ayrılıklarını idrâk etmektedir.»⁽⁷⁾

Normal insandan peygambere geçince bu farkların daha da arttığı görülecektir. Gerçi İslâma göre peygamberler de insandır, ancak Allah'ın, insanlar arasında onlara bazı imtiyazlar verdiği hatırlanmalıdır. Peygamberleri diğer insanlardan ayıran en önemli fark, kendilerine Allah tarafından vahyolunmasıdır. İslâma göre Allah, peygamberleri vahiy alabilecek psikolojik güçlerle donatmıştır. Günlük tecrübeler de göstermektedir ki, bir insanın yapamadığını başkaları yapabilir. Birinin göremediği uzaklıktaki bir cismi, diğeri görebilmektedir. Peygamberlerin vahiy alması, gözleri görmeyene göre, görenin durumuna benzetilebilir. Ayrıca bugün psikolojide «yaratıcı düşünce»⁽⁸⁾ denilen keşif ve icatlar ile rüyalar ve ilhamlar⁽⁹⁾ da vahiy hâdisesini anlamaya yardımcı olacak niteliktedir.

Yaratıcı düşünme olayında, meseleye konsantre olma ve konuyla ilgili bilgi ve malzemelerin iyi değerlendirilmesi önemlidir. Fakat bunlar yeterli değildir. Meselenin çözüme kavuşması için bir ilham gerekmektedir. Meselâ, Newton'a kadar pek çok kimse, elmanın dalından düştüğünü görmüş ve hattâ sebebini de düşünmüş olabilir; fakat yerçekiminden bahsetmemiştir. Öyle rüyalar da vardır ki, gerçek hayatta bütün ayrıntılarıyla yaşanır. Nitekim Hz. Peygamber: «Sâlih bir kişi tarafından görülen güzel rüya' nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür.»⁽¹⁰⁾ buyurmuştur.

Yukarıdaki hadîsin sâlih rüyâyı, nübüvvetin kırk altıda biri olarak belirtmesi şöyle açıklanmaktadır: Hz. Peygamber'e vahiy, sâdik rüyâ ile başlamış ve altı ay devam etmiştir. Bütün peygamberlik hayatı yirmi üç yıl olduğuna göre altı aylık sâdik rüyâ devresi, peygamberliğin kırk altıda bir bölümü olmaktadır. Hz. Peygamber'in bu rüyaları aynen veya mâ-nâ olarak tahakkuk ediyordu. Buna göre müslümanların gördüğü sâlih rüyâ da Allah'ın o kişiye bir ilhâmı durumundadır.⁽¹¹⁾

(7) G. Kerschensteiner, Karakter Kavramı ve Terbiyesi, s. 68.

(8) Bk. N. L. Munn, Psikoloji, I, 316 vd.

(9) Bk.: Erol Güngör, İslâm Tasavvufunun Meseleleri, s. 133, 135.

(10) Buhârî, es-Sahih, K. et-Ta'bir, B. 2 (VIII, 68).

(11) Zebîdî, Tecrid, XII, 273.

PEYGAMBERİN DİĞER İNSANLARDAN FARKI: VAHİY

Burada yaratıcı düşünce, rüyâ ve ilham ile vahiy arasındaki ilgi, daha çok bunların herbirinin ilmî yönden izâh edilmesinde çekilen güçlüklerdir. Demek ki normal insan, sâdece tecrübelerinin üstündekini değil, kendi yaşadığı tecrübeleri de izâh etmekte güçlük çekmektedir.

Vahiy olayının analizine girebilmek için Hz. Peygamber'in (S.A.) vahiy esnâsındaki durumu detaylı olarak ele alınmalıdır.

İnancımıza göre, dînî motivin tatmîninde, sıradan insanların davranışlarına şekil veren çevre faktörüne karşı, peygamberlerin dînî davranışlarında çevrenin yerini ilâhî vahiy almaktadır. Vahiy hakkındaki tecrübî bilgimizin sınırlılığı yanında Hz. Peygamber'in çeşitli şekillerde aldığı vahyin psikolojik belirtileri sıhhatli belgelerle tesbât edilmiş bulunmaktadır. O'nun dînî yaşayışını düzenleyen bu tecrübe, Allah karşısındaki ciddî tavrını, vazife şuûrunu ve bu mesûliyetin ağırlığı sebebiyle duyduğu endişeleri ortaya koymaktadır. Nitekim, derûnî bir yaşayış olması sebebiyle mâhiyetini tam olarak kavrayamadığımız bu olay için, içgözlem niteliğindeki şu hadîste Hz. Peygamber, vahiy esnâsında birtakım güçlükler çektiğini ve netîcede vahyin kesin bir bilgi olarak hâfızasında⁽¹²⁾ kaldığını ifâde etmektedir: «Vahiy, bâzan bana çingirak sesine benzer bir sesle gelir. Bana en şiddetli geleni de budur. Cebrâil'in söylediğini belledikten sonra o, benden ayrılır. Bâzan da melek bana bir adam sûretinde gelir ve benimle konuşur. Ben de ne söylediğini iyice bellerim.»⁽¹³⁾

Yukarıdaki hadîste de belirtildiği gibi, vahyin geliş şekli her zaman aynı değildir. Vahyin geliş şekillerini genel olarak üç kısımda belirleyen âyette: «Hiçbir insan yoktur ki Allah'ın onunla (doğrudan doğruya) konuşması olsun, ancak vahiy ile, yâhut perde arkasından, yâhut bir elçi (melek) gönderip de kendi izniyle dilediğini vahyietmesi sûreti ile olur. Çünkü O, çok yücedir, hikmet sâhibidir.»⁽¹⁴⁾ buyurulmaktadır. Buradaki üç şekil:

1 — Doğrudan doğruya insanın kalbine (zihnine) ilkâ edilen vahiy,

2 — Allah'ın, perde arkasından (görünmeden) insana birtakım bilgileri duyurması, bildirmesi,

(12) Krş. W. M. Watt, Modern Dünyada İslâm Vahyi, s. 148.

(13) Buhârî, es-Sahih, K. Bed'i'l-Vahy, B. 2

(14) K : 42 (eş-Sûrâ), 51.

3 — Allah'ın, melek vâsıtasıyla peygambere dilediğini vahiy etmesidir.⁽¹⁵⁾

Bunlar bütün peygamberlerin vahiy alış tarzlarını genel olarak ortaya koyan bir tasnifin ifâdesidir. Hz. Muhammed'in (S.A.), bu umûmî çerçeve içersinde belirtilen çeşitli şekillerdeki vahyi idrâk ederken yaşamış olduğu psikolojik hâli sahâbe müşâhadelerine dayanarak özetlemek gerekirse, şunları söylemek mümkündür:

Vahiy sırasında Hz. Peygamber'in vücûdu titremekte, üzerine bir hüziin çökmekte, yüzünün rengi kül gibi olmakta ve gözleri kapalı olduğu halde sesli nefes aldığı görülmektedir.⁽¹⁶⁾

Hz. Peygamber (S.A.), bu esnâda fizik-üstü bir varlıkla (Cebrâil'le) ilgi kurmanın sebep olduğu zorluğu yaşamış olmalıdır. Aşağıdaki hadîsler konuyu aydınlatıcı mâhiyettedir: «Ben yürürken birdenbire gökyüzünden bir ses işittim. Başımı kaldırdım, bir de baktım ki Hirâ'da bana gelen melek semâ ile arz arasında bir kürsî üzerine oturmuş. Pek çok korktum, hemen evime döndüm ve: «Beni örtün, beni örtün!» dedim. Bunun üzerine Allah şu âyetleri indirdi:^(16a) «Ey bürünen (Muhammed)! Kalk artık inzâr et. Rabbini yücelt (yüceliğini ilân et)...»⁽¹⁷⁾

Hz. Âişe (R.A.) diyor ki: «Rasûlüllah'ı, soğuğu çok şiddetli bir günde kendisine vahiy nâzil olurken gördüğüm olmuştur. Kendisinden o hal geçtiği vakitte şakaklarından şapır şapır ter akardı.»⁽¹⁸⁾ Zeyd b. Sâbit (R.A.) de: «Resûlüllah'a gelen vahyi yazardım. Vahiy nâzil olduğu zaman O'nu bir sıkıntı basar, inci tâneleri gibi ter dökerler, daha sonra açılırdı. Kendileri bana imlâ ettirir, ben yazardım. İşimi bitirinceye kadar vahyin ağırlığından o kadar zahmet çekerdim ki, ayağım kırılıyor zanneder ve artık bir daha yürüyemem derdim.»⁽¹⁹⁾ demiştir. Ebû Hüreyre (R.A.) diyor ki: «Vahiy nazil olduğunda vahyin son bulmasına kadar hiçbirimiz başımızı kaldırıp O'nun mübârek yüzüne bakamazdık. Vahiy nâzil olurken en önce mübârek vücutlarına bir titreme gelirdi.»⁽²⁰⁾

(15) Subhi es-Sâlih, Kur'ân İlimleri, s. 22; S. Parladır, Din Psikolojisi Ders Notları, s. 12-13 (II. y. yıl).

(16) S. Parladır, a.g.e., s. 13-14; Ayrıca vecd psikolojisi ile krs. Erol Güngör, İslâm Tasavvufunun Meseleleri, s. 155. vd.

(16a) Buhârî, es-Sahîh, K. Bed'il-Vahy, B. 4; Müslim, es-Sahîh, K. el-İmân B.73.

(17) K : 74 (el-Müddessir), 1-5.

(18) Buhârî, es-Sahîh, K. Bed'i'l-Vahy, B. 2.

(19) Zebîdî, Tecrid, I, 5.

(20) Zebîdî a.g.e., a.y.

PEYGAMBERİN DİĞER İNSANLARDAN FARKI: VAHİY

Bütün bu tezâhürler, vahiy olayının Hz. Peygamber'in (S.A.) dîni yaşayışındaki önemli yerini ortaya koymaktadır. Gerek dîni bilgiyi elde etmesi, gerekse dîni hayatın gereklerini yerine getirebilmesi için rûhî olgunluk kazanmasına vesîle olan vahiy, O'nun bütün peygamberlik hayatı boyunca, çeşitli yer ve zamanlarda, çeşitli şekil ve şiddetlerde gelmeye devam etmiştir.⁽²¹⁾ Nitekim, din ihtiyâcının bir tezâhürü olan ibâdetler, vahyin belirlediği şekil ve normlara uygun olarak namaz, oruç, hacc ve zekât gibi belli şekilleriyle Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlünün tamamlanmışlığı yirmi üç sene içersinde, tedricen ortaya konmuştur. Meselâ

وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحى يوحى «O kendi nefsinden bir şey söylemez.

O'nun söylemesi ancak kendisine yapılan vahiy iledir.»⁽²²⁾ âyeti ile,

صلوا كما رايتونى أصلى «Benim namaz kılışımı nasıl görüyorsanız, siz de öylece kılınız.»⁽²³⁾ hadîsi arasındaki mânâ bağlantısı kurularak aşağıdaki âyetler gözden geçirilmelidir:

وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة واركعوا مع الراكعين «Namazı kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle berâber rükû edin.»⁽²⁴⁾

الحج أشهر معلومات فمن فرض فيهن الحج فلا رفث ولا فسوق ولا جدال في الحج . . .

«Hac (ayları) bilinen aylardır. Kim o aylarda haccı kendine farz kılarsa, artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir.»⁽²⁵⁾

يا أيها الذين آمنوا كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم . . .

(21) Hz Peygamber'e vahiy geldiği zaman, bunun Allah'tan gelen bir vahiy olduğuna dair O'nun kalbinde Allah zarûrî bir ilim yaratırdı. Vahyin çeşitli şekil ve mertebeleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Zebîbî, a.g.e., I, 2-9 (dipnotlar).

(22) K : 53 (en-Necm), 3-4.

(23) Buhârî, es-Sahîh, K. el-Ezân, B. 18; Dârimî, es-Sünen, K. es-Salât, B. 42.

(24) K : 2 (el-Bakara), 43

(25) K : 2 (el-Bakara), 197

«Ey îmân edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, oruç size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.»⁽²⁶⁾

Peki bu vahiy olayının fenomenolojisini, «ilâhî mesaj»ın peygambere nasıl ulaştığını ilmi yönden açıklamak mümkün müdür? Yukarıdaki bilgiler ışığında bu soruya nasıl bir cevap verilebilir? Vahiy esnâsında peygamber çoğu zaman arkadaşlarıyla berâber bulunduğuna göre, vahiy bir ses veya görüntü hâlinde arkadaşları tarafından idrak edilmediği halde peygamber onu nasıl alıyor?

M. Watt, bu konunun şuur-altı teorisiyle izâh edilebileceğini söylemekte ve bu görüşü, gelenekleşmiş İslâmî görüşle şu şekilde birleştirmektedir: «Melek bu sözleri önce Hz. Muhammed'in şuûruna yerleştirdi; daha sonra onlar buradan şuur-üstüne çıktı.»⁽²⁷⁾ Ancak Watt'ın kendisinin de itirâf ettiği gibi şuur-altı konusundaki bilgiler henüz birtakım psikologların görüşleri olmaktan öte tam olarak aydınlatıcı seviyeye ulaşamamıştır.⁽²⁸⁾ «Alt-şuur aslında zihnimizin çalışma tarzını anlayabilmek için icat ettiğimiz bir hipotezden ibârettir. Bunun özelliği, duygularımızın çalıştığı hallerde şuûra aksetmeyen unsurları ihtivâ etmesidir. Böylece rüyâ, ateşli hastalık, ilâçla uyuşma vs. hallerinde zihnimizi işgâl eden alışılmadık şeyleri bu alt-şuûrun ortaya çıkması olarak kabûl ediyoruz. Fakat alt-şuûrun hakîkî muhtevâsının ne olduğunu bilmiyoruz.»⁽²⁹⁾

H. Z. Ülkene göre de gelişerek değer şuûru hâline gelmiş bir şuûr, Allah'la irtibât kurabilir. Nitekim değer şuûru, sübjektif şuûrun Aşkın Varlığa yönelmesi sonucu yaptığı hamle ile gerçekleşir.⁽³⁰⁾

(26) K : 2 (el-Bakara), 183

(27) W. M. Watt, Modern Dünyada İslâm Vahyi, s. 149; Şu olay da bu açıklamayı destekler görünmektedir. «Meselâ, televizyon veya sinemada herhangi bir program sırasında, görünür bir idrâk olmadan, çok kısa bir süre için gösterilen bir takım sahneler veya verilen bazı mesajlar farkına varılmadan gayri şuûrumuzda yerleşebilmektedir.» A. Songar, Psikiyatri, s. 75-76.

(28) W. M. Watt, Modern Dünyada İslâm Vahyi, s. 149; Ayrıca bk. Erol Güngör, İslâm Tasavvufunun Meseleleri, s. 160 vd.

(29) E. Güngör, a.g.e., s. 164.

(30) H. Ziya Ülken, Varlık ve Oluş, s. 332 vd.

BİBLİYOGRAFYA

ALTINKÖPRÜ, Tuncel, Şahsiyet Analizi, İstanbul 1980.

el-BUHÂRÎ, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il (256/869), el-Câmi'u's-Sahîh, I-VIII, İst. 1315/1897.

ed-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed 'Abdullah m. 'Abdirrahmân (255/868), es-Sünen, I-II, Dımişk 1349/1930.

FIRAT, Erdoğan, Şahsiyet Gelişiminde Tevbenin Fonksiyonu, (A. Ü. İlahiyat Fak. Doçentlik Tezi) Ankara 1982.

GÜNGÖR, Erol, İslâm Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yay., İst. 1982.

KERSCHENSTEINER, G., Karakter Kavramı ve Terbiyesi, Çev. H.F. Kanad, M.E.B., Ankara 1977.

MUNN, Norman L., Psikoloji (İnsan İntibakının Esasları), Çev. N. Tendar, I-II, M.E.B., Ankara 1976.

PARLADIR, Selahattin, Din Psikolojisi Ders Notları, İzmir 1982, (Basılmadı).

es-SÂLİH, Subhi, Kur'ân İlimleri, Çev. M.S. Şimşek, Konya ts.

SONGAR, Ayhan, Psikiyatri, İ. Ü. Cerrahpaşa T. Fak. Yay., İst. 1976.

ÜLKEN, H. Ziya, Varlık ve Oluş, A. Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ank. 1969.

WATT, W. M., Modern Dünyada İslâm Vahyi, Çev. M.S. Aydın, Ank. 1982.

ez-ZEBİDÎ, Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, Çev. Ahmet Nâim-Kâmil Mîras, I-XII, Diyanet İ.B. Yay., Ankara 1979.